

TRAGOVI ZDRAVSTVENE KULTURE U SREDNJOVJEKOVNOME BUDVANSKOM STATUTU

EVIDENCE OF HEALTH CULTURE IN MEDIEVAL STATUTE OF BUDVA

Grozdana Milović Karić*, Đorđe Milović**

SUMMARY

The Statute of Budva dates from the time of Nemanjics. This medieval document was approved at the time Budva was under venetian dominion and remained in force until the end of the Venetian Republic. During 17th century the Statute was translated into the Italian language.

The document includes regulations which indicate a concern for the health of the public. Among the regulations is one which prohibit the sale of fish outside the stalls of the fishmarket presumably to ensure the sale of only fresh fish. Another regulation prohibits the sale of dead animals, the sale of dog's meat instead of wether meat.

There is also language indicating a concern for protecting the cleanliness of brooks, rivers and wells.

Corporal punishment is mentioned but only with regard to whipping and beheading.

Key word: *Povijest prava, povijest medicine, gradski statut, Budva.*

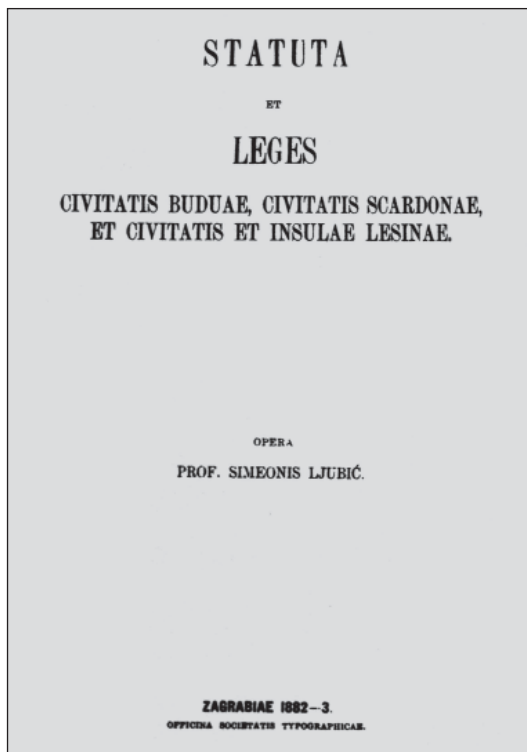
Budvanski statut vrlo je star statut. Ne zna se godina njegova nastanka, ali se zna da potječe još iz doba Nemanjića.¹ Dolaskom mletačke vlasti Statut je bio preveden na talijanski jezik negdje u XVII. stoljeću. Razni ruko-

* Diplomirana pravница, Rijeka

** Profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, u mirovini.

Adresa za dopisivanje: Prof. dr. Đorđe Milović. Ul. dr. Zdravka Kučića 41, 51000 Rijeka

¹ Jiriček K., Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stefan Dušan, Arhiv f. d. Phil. XXII, 145-224, Berlin, 1910, 155. Sindik I., Odnos grada Budve prema vladarima iz dinastije Nemanjića, Historijski časopis (organ istorijskog instituta SAN), knj. VII, Beograd, 1957.

Naslovna stranica Ljubićeva izdanja iz 1882-3.

pisni prijepisi Statuta (njih ukupno šest) pohranjeni su na raznim mjestima i u raznim državama². Smatramo dovoljno vjerodostojnim mletački rukopis statuta koji je kod nas objavio Šime Ljubić koncem XIX. stoljeća.³ U najnovije doba dva puta ga objavljuje Nikola Vučković, prvi put (uz iscrpan uvod) samo u prijevodu s talijanskog na naš jezik,⁴ a drugi put uz prijevod s talijanskog na naš jezik (str. 1.–78.), na istome mjestu objavljuje i presliku Ljubićeva talijanskog teksta mletačkog rukopisa (str. 89.–247.) zajedno s glosarijem.⁵ Mi se u ovoj raspravi služimo Ljubićevim tekstom Statuta.

² Dva primjerka u Knjižnici sv. Marka u Veneciji – Biblioteca nazionale Marciana MSS Italiani C 12 N° 38 (5197) i u istoj knjižnici MSS Italiani C 12 N° 37 (4837) te po jedan u Biblioteci Prizivnog suda u Zadru, u Talijanskoj čitaonici u Splitu, Arhivu JAZU-a (danas HAZU) u Zagrebu i u knjižnici Baltazara Bogišića u Cavtatu.

³ Ljubić Š., Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis insulae Lesinae, Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium, JAZU, Zagreb, 1882-83,3.

⁴ Vučković N., Srednjovjekovni statut Budve, Budva, 1970.

⁵ Isti, Srednjovjekovni statut Budve, Budva, 1988.

Opća je napomena da Budvanski statut obiluje imovinskopравnim problemima, dok kaznenopravnoj problematici posvećuje vrlo malo prostora (za razliku od mnogobrojnih statuta na našoj jadranskoj obali od krajnjeg sjevera do krajnjeg juga).

Tragajući za onim njegovim propisima koji bi nam mogli osvijetliti (direktno ili indirektno) nešto što bi moglo biti zanimljivo za zdravstvenu kulturu ovoga grada i područja na kojem je važio ovaj Statut, primjenjujemo istu metodu kao i u ranijim istraživanjima tragova zdravstvene kulture u našim statutima i šire. To će reći da na prvome mjestu tražimo odredbe koje se neposredno odnose na zaštitu ljudskoga zdravlja, a tek potom elemente sustava kazni (u okviru kaznenog prava) koji nam osvjetljavaju one vrste i mjere kazni koje su okrenute i za neposredni su cilj imale napad na život i tijelo, ugrožavajući time integritet ljudskog tijela i života. U tom smjeru odredbe Budvanskog statuta pružaju nam sliku koja slijedi.

I. DIREKTNA ZAŠTITA LJUDSKOG ZDRAVLJA

1. ZABRANA PRODAJE RIBA IZVAN KLUPE NA RIBARNICI

Statut određuje da je svatko⁶ dužan prodavati ribu na klupi u ribarnici pod prijetnjom novčane kazne od četiri denara.⁷ Statutodavac, istina, odnosnu naredbu nije donio radi zaštite ljudskoga zdravlja, nego zbog davanja prioriteta knezu koji je imao pravo na dio svake ribe koju prodaju stranci. Svejedno, iako statutodavac nije ovom prigodom imao na umu zaštitu zdravlja ljudi, ova je odredba *ipso facto* morala imati i onaj drugi efekt koji nas ovdje zanima, tj. onemogućavala je ribarima da prodajom izvan strogo određenog mjesta na ribarnici nude pokvarenu ribu (jer bi to bilo vidljivo i otklonjeno).

Slična odredba o zabrani prodaje ribe izvan ribarnice ponovljena je i na drugome mjestu (Cap, LXVII: De quelli che vendono pesci da mar).⁸ Ni ovdje statutodavac nije imao na umu zaštitu ljudskog zdravlja, već je time štitio pravo prvenstva sudaca pri kupnji ribe “za ono što je potrebno općini”. Svejedno, i ovaj je propis, kao i prethodno navedeni, morao *ipso facto* djelovati i na zaštitu ljudskog zdravlja sprječavanjem prodaje ribe izvan javne kontrole. U oba slučaja riječ je o propisima koji su pogađali

⁶ U talijanskom tekstu upotrijebljena je riječ *ciashedum*, koju Ljubić izjednačava s riječju *ciascun* (Ljubić Š., op. cit., str. 91, bilješka 19).

⁷ Cap. I. Statuta – Regalie del conte. – Ljubić Š., op. cit. 104; Vučković N., ibidem, 15

⁸ Ljubić Š., op. cit. 106; Vučković N., ibidem, 29–30.

cilj zaštite ljudskog zdravlja. Statutodavac toga nije bio svjestan niti je ovu okolnost imao na umu donoseći spomenute propise.

2. ZABRANA PRODAJE MESA ŠTETNOG ILI NEPRIMJERENOG ZA LJUDSKU ISHRANU

Ovdje imamo dvije moguće situacije:

a) *Zabrana prodaje mesa od uginule životinje*

U kontekstu širega propisa o mjerama i nadzoru nad tegovima u mesarnici, nalazi se i odredba koja nalaže onome tko drži tegove da mora ujedno paziti da se u mesarnici ne bi prodavalo meso od “mrtve” (misli se: uginule) životinje umjesto od životinje zaklane u klaonici. Kazna je za držača tegova koji bi previdio ovu okolnost novčana u iznosu od osam perpera, a za prodavača (mesara) gubitak dozvole za prodaju mesa.

b) *Zabrana prodaje psećeg mesa umjesto bravljeg*

Istim propisom i na isti način određena je dužnost držača tegova da pazi da mesar ne bi prodavao pseće meso umjesto bravljeg. Kazna je ista kao naprijed i za nesavjesnog držača tegova (u oba slučaja kao nadziratelja prodaje ispravnog mesa u mesari) i za nesavjesnog mesara.⁹

U oba slučaja propisi su trebali zaštititi zdravlje i prehranu građana.

3. ZAŠTITA ZDENACA, POTOKA I RIJEKA

Propisi određuju i zaštitu zdenaca, potoka i rijeka u smislu da se ne smije intervenirati tako da se remete “stari tokovi” ili “staro” stanje, potoka i rijeka. Držimo da se ovom zabranom mijenja “staro”, dakle postojeće stanje,¹⁰ što je podrazumijevalo bilo kakvo onečišćenje ovih voda, imajući na umu navike da se smeće ili druga nečistoća baca u rijeku, potok ili stari zdenac koji bi na taj način bio smatran zatrpanim, a time i izbačen iz normalne upotrebe. Bilo što da je statutodavac ovim propisom htio postići, ove su odredbe morale *ipso facto* utjecati i na održavanje čistoće voda.¹¹

II. TJELESNE KAZNE UGROŽAVANJA LJUDSKOG ŽIVOTA

Vrlo je zanimljivo da su sva kaznena djela ovog Statuta, osim u samo dva slučaja, bila zapriječena novčanim kaznama. Nas su privukla upravo ova dva slučaja pa se na njima i zaustavljamo.

⁹ Cap. LVI pod naslovom: Delli pesi da camarda.

¹⁰ To je staro, dakle, neizmijenjeno stanje koje je statutodavac smatrao ispravnim.

¹¹ Cap. CCXI Statuta: De corso d'aqua

1. KAZNA BIČEVANJA (ILI ŠIBANJA)

U kontekstu opsežnijega statutarnog teksta koji se odnosi na kažnjavanje prostitutki i podvodačica, utvrđuje se novčana kazna za razne vrste kažnjivih slučajeva. Za nas je ovdje zanimljiva odredba koja nalaže da se prostitutke i podvodačice ne smiju zadržati na teritoriju (za koji vrijedi odredba Statuta) duže od tri dana, a ona koja se zadrži duže, uz novčanu kaznu od četiri perpera, “biva bičevana (ili šibana?) po cijeloj zemlji i za čitav život izgnana”.¹²

Ovdje se moramo posebno zadržati i na terminu bičevanja (ili šibanja?) i na suštini i mjeri kazne (u smislu tjeranja). Za ovu kaznu Statut, naime, upotrebljava izraz “*sia frustata per tutta la terra*”. Za ocjenu vrste i težine te tjelesne kazne važno je kako shvatiti izraz “*frustata*”, tj. da li kao bičevanje (što bi govorilo o izrazitoj oštini udaranja s teškim posljedicama za ljudsko tijelo) ili kao obično šibanje (što bi govorilo o nešto blažem obliku izvršenja pa time i nešto blažem ugrožavanju integriteta ljudskog tijela). Ni u Statutu niti igdje drugdje u dostupnim pisanim dokumentima toga vremena, nema oslonca za sigurnije opredjeljenje za jednu od ovih dviju mogućnosti. Napomenut ćemo ipak da je prevodilac ovoga talijanskog teksta na naš jezik za izraz “*frustata*” upotrijebio termin “bičevana”.¹³

Kada je riječ o proganjanju prostitutki, postoje slični (iako ne uvijek identični) primjeri i u nekim drugim statutima na našoj obali. Navodimo samo odredbe Riječkoga statuta iz 1530.¹⁴ koje određuju gdje smiju, a gdje ne smiju stanovati bludnice i svodilje, ali ipak za neku takvu kažnjivu djelatnost nije bila određena nikakva tjelesna, već samo visoka novčana kazna.¹⁵ Drugo je pitanje kako shvatiti statutarnu odredbu koja nalaže da okrivljena ima biti bičevana (ili šibana, svejedno) “*per tutta la terra*”. Iz ovakve formulacije nije nam jasno je li statutodavac time mislio kao “gdje god ju se uhvati na teritoriju važenja statuta” ili pak doslovce “po cijeloj zemlji”, što bi govorilo da kazna nije ograničena ni vremenski ni teritorijalno niti po broju udaraca (što bi dalje moglo značiti da je može udarati bilo tko, u bilo kom vremenu i na bilo kojem teritoriju na kojem bi se pojavila). Čini nam se ipak prihvatljivijom prva solucija jer bi ova druga po svireposti (za ovo kažnjivo djelo) silno odudarala od kazni predviđenih za ovo ili slično djelo u drugim našim statutima uzduž jadranske obale. No bez obzira na koju je od ovih mogućnosti statutodavac mislio, ostaje nam da odgovorimo na još neka pitanja, prije svega tko je provodio bičevanje i o kome je ovisio broj udaraca – da li o odlu-

¹² Cap LXVI statuta: Delle puttane.

¹³ Vučković N., op. cit., II. izdanje Statuta i prijevoda iz 1988, 29.

¹⁴ Rub. V-lib. IV Riječkoga statuta (latinski tekst): *De meretricibus, ubi stare debeant*.

¹⁵ Milović Đ., Prilozi za povijest zdravstvene kulture. Rijeka, 2005, 151.

ci suca ili o onome tko vrši bičevanje po principu: udaraj po svojoj volji. Ni na ovo pitanje nemamo sigurnog odgovora zbog nedorečenosti statutarnog propisa. Ipak nam se čini vjerojatnijim da je uloga suca ovdje bila primarna.

2. KAZNA ODSIJECANJA GLAVE

Smrtna kazna odsijecanja glave¹⁶ određena je za izdaju “prema našem gradu” (“... sia tagliata la testa...”).¹⁷ Naime, za počinitelja ovoga kaznenog djela određeno je “da sva njegova dobra pripadnu općini” (što će reći konfiskacija cjelokupne njegove imovine u korist općine), ali uz kaznu odsijecanja glave (obje kazne izriču se kumulativno). Iz formulacije statutarnog teksta ne može se zaključiti kako se konkretno vršilo odsijecanje glave (mačem, sjekirom ili kojim drugim načinom).¹⁸

ZAKLJUČAK

U Budvanskom statutu malo je propisa od značenja za zdravstvenu kulturu, a tu spadaju sljedeći sadržaji: zabrana prodaje ribe izvan ribarnice, zabrana prodaje mesa od uginule životinje, zabrana prodaje psećeg mesa za bravlje te zaštita zdenaca i vodotokova. Od tjelesnih kazni postojala je samo kazna bičevanja i kazna odsijecanja glave.

SAŽETAK

Srednjovjekovni Budvanski statut potječe još iz doba Nemanjića. Dolaskom Budve pod mletačku vlast, Statut je bio potvrđen i ostao je u primjeni do konca vladavine Venecije, a preveden je na talijanski jezik negdje u XVII. stoljeću. U njemu ima i nekoliko propisa koji su bili zanimljivi i za zdravstvenu kulturu.

Na prvome mjestu to su odredbe o zabrani prodaje ribe izvan za to određene klupe u ribarnici (da bi se osigurala prodaja samo svježe ribe), o zabrani prodaje mesa od uginulih životinja, prodaji psećeg mesa umjesto bravljega te o zaštiti zdenaca i vodotokova (radi zaštite vodâ). Od tjelesnih kazni koje napadaju na integritet života i tijela ljudi, Statut poznaje samo kaznu bičevanje i kaznu odsijecanja glave.

Ključne riječi: povijest prava, povijest medicine, gradski statut, Budva

¹⁶ Cap. CLXXXII Statuta: De infedelata

¹⁷ Ljubić Š., op. cit., 130; Vučković N., ibidem 54.

¹⁸ Budući da se radilo o vrlo starim propisima iz srednjeg vijeka, ne bi bilo nimalo čudno da se glava skidala i sjekirom.